

ȘTEFAN BÂRSAN*

EUGENIU CARADA LA PARIS (1880–1882)

La baza prezentei cercetări rezidă convingerea că istoriografia noastră are datoria de a-l recupera pe Eugeniu Carada. Păstrând o rezervă prudentă față de tentația pe care o poate exercita uneori emiterea de judecăți de valoare, chiar și la o privire preliminară, dimensiunea personalității lui Carada îl recomandă pentru o mai bună cunoaștere. Disproporția dintre măsura activității sale (indiferent dacă ar fi omologată de istorici în sens pozitiv sau negativ) și uitarea la care a fost condamnat în memoria posterității este frapantă. Eugeniu Carada este un nume necunoscut largii majorități a publicului nespecializat, în primul rând ca urmare a faptului că nu este menționat în manuale. Chiar și mergând mai departe și depășind registrul învățământului instituționalizat, există studii de specialitate dedicate liberalismului care îl invocă rareori sau deloc. Efectul produs de această situație este acela de a limita contactul (fie el și superficial) cu personajul istoric Eugeniu Carada la o minoritate formată din specialiști și din oameni aparținând elitei culturale.

De regulă, acest tip de lacună a istoriografiei românești este imputabil fie decalajelor ce s-au acumulat în raport cu istoriografiile occidentale, fie perioadei în care a prevalat retorica marxistă, care obișnuia să recurgă adesea la selecții vinovate de militantism politic. Nu credem că este neapărat valabil în cazul de față. Doar la aproximativ cincisprezece ani după moartea sa, Ștefan Zeletin remarcă că nimeni nu-și mai amintea cine era Eugeniu Carada¹. Era o consecință a tipului de personalitate a lui Carada, foarte adesea preocupat a acționa cu discreție. Această trăsătură de caracter a generat o notorietate pe măsură, fapt care, la rândul său, constituie una dintre cauzele penuriei de evidențe documentare cu care ne confruntăm astăzi.

Una dintre lacunele precedentelor studii/biografii despre Eugeniu Carada este aceea că autorii lor s-au mulțumit să contureze în termeni elogioși rolul său în cadrul Băncii, fără a acorda o atenție specială aspectelor conexe, care nu l-au privit sau la care nu a contribuit în mod direct. Probabil că nici nu intra în obiectivul lor; însă acum explorarea contextului istoric în care s-a creat Banca Națională sau a tipului de relații pe care le avea el la Paris și în Europa sunt probleme la fel de importante, întrucât contribuie esențial la conturarea unei mai bune înțelegeri a ansamblului.

În acest moment, considerăm că formularea unei serii de întrebări și dileme, ce până acum au fost eludate sau pur și simplu neidentificate, poate contribui mai mult la

* Doctorand, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

¹ Horia Roman Patapievic, *Eugeniu Carada, nonconformistul care a creat instituții*, în „Bucureștiul cultural”, an VI, nr. 103, 16 noiembrie 2010, p. 2. Patapievic nu a indicat sursa din care și-a extras această informație și nici eu nu am reușit deocamdată să o identific.

reconstituirea unor fragmente ale trecutului. A recupera întregul, în uriașa sa complexitate, reprezintă o iluzie, dar a repera cât mai multe părți sau fațete, fie și incomplet deslușite, constituie atât un deziderat tangibil, cât și o contribuție mulțumitoare. Aceste premise au la bază raportarea la studiul istoriei ca generatoare de cunoaștere, ca ansamblu de acumulări de sensuri și experiențe din trecut. Pe de altă parte, așa cum am menționat, inventarierea și analiza încercărilor istoriografice anterioare care l-au avut ca obiect pe Eugeniu Carada invită la multiplicarea unghiurilor de abordare.

Cele mai importante surse documentare pe care le-am identificat și pe care vom încerca să ne axăm cu precădere sunt: textul și expunerea de motive ale legii de înființare a BNR, pe care le vom analiza succint, dezbaterile parlamentare de dinaintea votării proiectului de lege, regăsite în „Monitorul Oficial”, fondul de arhivă al Băncii Naționale, în special corespondența dintre Carada, aflat la Paris, și guvernatorul Câmpineanu, diferite scrisori din fondurile Bibliotecii Academiei și ale Bibliotecii Naționale a României, precum și foarte prețiosul instrument de lucru pe care îl constituie volumul *Eugeniu Carada. Corespondență și mărturii inedite*. Foarte utile pentru înțelegerea contextului istoric și a încercărilor anterioare înființării Băncii vor fi istoriile timpurii ale BNR, scrise de Victor Slăvescu și Traian Mihaiu.

Așadar, titlul – *Eugeniu Carada la Paris (1880–1882)* – nu anunță neapărat reconstituirea fidelă sau descrierea „cvasi-exhaustivă” a activităților pe care le-a desfășurat delegatul BNR în capitala Franței. În primul rând, ar fi dificil spre imposibil, în al doilea rând, rezultatul ar fi nesatisfăcător, întrucât s-ar rezuma, în mare măsură, la o inventariere a necesităților de ordin tehnic ale începutului de organizare a Băncii. Astfel sunt informațiile pe care le oferă, cu precădere materialul documentar disponibil. Din acest motiv, și nu numai, vom căuta să explorăm răspunsuri (nu putem să ne angajăm că vom oferi soluții definitive) la o serie de interogări ce fac referire la: motivele pentru care Eugeniu Carada era cel recomandat pentru misiune, cu referiri la experiențele anterioare; măsura în care i se poate atribui paternitatea legii de înființare a BNR; precum și analiza textului de lege, surprins în contextul anterioarelor tentative de organizare a circulației monetare. Șederea lui Carada la Paris, între 1880 și 1882, s-a produs ca urmare a calității lui de reprezentant al nou-înființatei Bănci Naționale a României. De altfel, munca în cadrul BNR este principalul merit care i s-a atribuit *post-mortem*.

Nu este o coincidență faptul că înființarea Băncii Naționale a României s-a produs în urma Războiului de Independență. Pe de o parte, pe plan financiar-economic, statul român resimțea în mod acut necesitatea unui organism de emisiune monetară. Pe de altă parte, o astfel de instituție reprezenta o încununare simbolică a independenței naționale, dar mai ales o garanție pe viitor a independenței economice. Până în 1867, România nu avusese monedă proprie. Sistemul monetar existent până atunci în spațiul românesc era de proveniență mixtă: rusească, otomană, austriacă, franceză, germană². Pe lângă necesitatea de ordin economic, crearea unui sistem monetar propriu constituia și o manifestare a suveranității naționale, dar, în acel moment, trebuia obținută și aprobarea Turciei.

Primele încercări în acest sens au fost realizate în timpul domniei lui Al. I. Cuza, adept al unei asemenea măsuri. Încă din 1860, a existat un proiect de lege care prevedea instituirea unei monede naționale, numită „romanat”, bazată pe sistemul metric zecimal, care trebuia să aibă aceeași formă, greutate și valoare ca francul francez. Această

² Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 135.

monedă ar fi urmat să fie bătută în aur, argint și aramă; Constantinopolul a respins însă inițiativa³.

România era totuși dispusă să porceadă la baterea unei monede naționale în ciuda opoziției Înaltei Porți. Constituția de la 1866 prevedea că „Regele are dreptul de a bate monedă, conform unei legi speciale”⁴. La 12 aprilie 1867, este emisă *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monetelor naționale*. Printr-o licitație publică trebuia să se decidă cine va avea dreptul de a fabrica monedele, „luându-se toate precauțiunile necesare pentru confecționarea lor identică cu monetele franceze”⁵. Întrucât realizarea monedelor din aur și argint presupunea mari dificultăți, în pofida eforturilor depuse, primele monede proprii (din argint) datează abia din 1870⁶.

Din motive economice asupra cărora nu insistăm, prima emisiune de monedă națională nu a reușit să acopere necesitățile financiare ale statului român⁷, care deveneau din ce în ce mai presante, odată cu izbucnirea crizei în Balcani și iminența unui nou război ruso-turc. Statul român avea nevoie să-și echipeze armata și nu dispunea de capacitatea financiară necesară unui astfel de proiect, așa că a recurs la soluții alternative de finanțare. Întrucât un împrumut extern nu părea a fi o opțiune viabilă⁸, singura soluție posibilă, în afara intensificării presiunii fiscale, era emiterea unor *hârtii de valoare*. La 10 iunie 1877, este promulgată *Legea pentru emisiunea de bilete ipotecare*, ce acorda Ministerului de Finanțe autorizația de a emite bilete, a căror valoare era garantată cu bunurile statului, până în limita de 30 de milioane de lei⁹.

Tipărirea biletelor s-a făcut la Paris, sub supravegherea lui Eugeniu Carada și a lui Emil Costinescu. În anii următori, după ce România și-a obținut independența de stat, se reia un mai vechi proiect, acela de înființare a unei Bănci Naționale. Chiar în *Legea pentru emisiunea de bilete ipotecare* se prevedea, la articolul 10, că „guvernul va fi dator să elaboreze un proiect de lege pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, pe care-l va supune corpurilor legiuitoare la cea mai apropiată sesiune”¹⁰. Activitatea Băncii urma să se desfășoare sub supravegherea Guvernului. Necesitatea monopolului pentru emisiunile monetare este declarată în *Expunerea de motive cu privire la Legea de înființare a Băncii Naționale*¹¹. Întrucât existau unele controverse cu privire la rolul capitalului particular în cadrul noii instituții, inițiatorii proiectului justificau impunerea monopolului pe baza exemplelor oferite de statele Europei de Vest. Dacă în Parlament inițiativa nu a întâmpinat dificultăți serioase¹², în planul aplicării

³ Constantin C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza și instituirea sistemului monetar național*, în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 50.

⁴ Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente (1741–1991)*, București, Editura Lumina Lex, 1998, p. 396.

⁵ C. I. Băicoianu, *Istoria politiceii noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol. I, partea I, București, Editura Cartea Românească, 1929, p. 276.

⁶ *Ibidem*, p. 277.

⁷ M. Maievschi, *Biletele ipotecare – prima hârtie-monedă din țara noastră*, în *Crearea sistemului monetar național la 1867*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 95.

⁸ Mihail Gr. Romașcanu, *Eugeniu Carada (1836–1910)*, București, Editura Albatros, 2007, p. 136.

⁹ C. I. Băicoianu, *op. cit.*, vol. I, partea a II-a, p. 592.

¹⁰ Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880–1924)*, București, Institutul Social Român, 1925, p. 11–17.

¹¹ *Banca Națională a României. Legi, statute, dispozițiuni monetare, convențiuni financiare*, coord. G. C. Marinescu, seria I, București, Biblioteca Monetară, Economică și Financiară, 1939, p. 97.

¹² *Legea a trecut cu 55 de voturi pentru, 2 împotriva și 14 abțineri (ibidem, p. 108)*. Abținerile sunt expresia incertitudinii pe care o nutreau unele voci cu privire la oportunitatea înființării unei astfel de instituții. În mod interesant, însuși Theodor Rosetti, viitorul guvernator al BNR, își exprima reținerile și motiva că e

lucrurile au stat altfel. Legile riscau să rămână doar pe hârtie dacă nu se găseau mijloacele punerii lor în practică. Nou-înființata Bancă, deși avea baza legislativă, nu dispunea și de facilitățile tehnice necesare emiterii de bancnote. De aceea, s-a căutat suport în Franța.

Eugeniu Carada refuzase propunerea venită din partea lui Brătianu de a-și asuma funcția de guvernator, recomandându-l în locul său pe ministrul de Finanțe, Ion I. Câmpineanu¹³. În schimb, a acceptat răspunderea de a se ocupa, la Paris, de imprimarea biletelor de bancă. Trebuie specificat că doar o parte a acestei acțiuni se desfășura în capitala Franței, cealaltă petrecându-se în București, sub îndrumarea lui Costinescu¹⁴. Carada se ocupa de prima emisiune de bilete pe care Banca să o pună în circulație. De asemenea, el trebuia să cumpere de la Paris tehnica inexistentă în țara noastră, dar care permitea, în viitor, imprimarea biletelor în România.

Carada a fost asistat în această misiune de câțiva colaboratori, însă, așa cum reiese din corespondența ce s-a păstrat, responsabilitatea principală i-a aparținut lui. Primul raport pe care i l-a transmis lui Ion I. Câmpineanu datează din 14 iulie 1880. În cadrul acestei scrisori, Carada a enumerat obiectivele majore ale misiunii sale la Paris: să facă demersurile necesare pentru fabricarea hârtiei pentru biletele Băncii și a filigranului, care era „aproape singura garanță reală a hârtiei fiduciare”; studierea aspectelor de ordin tehnic specifice unei asemenea acțiuni; achiziționarea materialului indispensabil desfășurării următoarelor operațiuni de tipărire a bancnotelor în țară¹⁵.

Întrucât „Administrațiunea Băncii Franței” nu acorda niciun fel de sprijin nici băncilor publice, franceze sau străine, nici celor de stat, Eugeniu Carada a luat în calcul posibilitatea unui refuz din partea francezilor. Confruntat cu această alternativă, el a luat măsuri în două direcții. În primul rând, a făcut demersuri pentru a convinge Banca Franței să revină asupra deciziei. În al doilea rând, a căutat să prevină un eventual impas cauzat de un nou refuz, prin identificarea unei soluții alternative; sens în care examinează cu atenție, obținând și concursul unor specialiști în domeniu, diferite modele de filigrane de proveniență franceză sau engleză¹⁶. Finalmente, administrația Băncii Franței a consimțit să realizeze confecționarea filigranelor pentru bancnotele românești, dar numai pe durata anului 1880. Totuși, francezii nu erau de acord să realizeze și tipărirea biletelor. Prima comandă a constat în fabricarea a 900 000 de bilete de 20 de lei, 300 000 cu valoarea de 100 de lei și 25 000 de 1 000 de lei¹⁷. Biletul de 20 de lei avea imprimată imaginea împăratului Traian, iar cele de 100 și 1 000 de lei – atât imaginea lui Traian, cât și a lui Decebal, dar în poziții diferite¹⁸.

Carada aprecia în acel moment (14 iulie 1880) că biletele nu vor putea fi puse în circulație înainte de luna noiembrie a aceluiași an. Din acest motiv, în opinia lui, singura modalitate de a pune bilete în circulație era cedarea de către Guvern a rezervei sale de bilete ipotecare. Ele urmau să fie emise cu un timbru special al Băncii și constituiau o soluție provizorie până la fabricarea noilor bilete¹⁹.

încă devreme ca în România să ia naștere o Bancă Națională, întrucât creditul nu era suficient de dezvoltat (Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 36–37).

¹³ Mariu Theodorian-Carada, *Efimeridele*, vol. I, București, Tipografia „Capitalei”, 1930, p. 147.

¹⁴ *Ibidem*, p. 43.

¹⁵ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 1.

¹⁶ *Ibidem*, f. 5.

¹⁷ *Ibidem*, f. 6–7.

¹⁸ *Ibidem*, f. 7.

¹⁹ *Ibidem*.

Omul politic liberal s-a ocupat îndeaproape și de aspectele tehnice ale operației, motiv pentru care a apelat la asistența de specialitate a unor experți în domeniu. Recomandarea lui, făcută în urma studierii diferitelor modele de bancnote provenite din Franța, Belgia, Italia sau Anglia, era aceea de a se alege drept model pentru biletele noastre prototipul de bancnotă specific primelor trei țări din cele enumerate, dar nu și al Angliei. Englezii aveau o hârtie „peste tot filigranată în clar și în umbră” și dispuneau de forța financiară de a înlocui în permanență vechile bilete. Întrucât respectiva operație era costisitoare și deloc la îndemâna celorlalte state, ele au venit cu o altă soluție – tipăreau biletele în culoarea „albastru de cobalt” – care era „nefotogenică”, așadar nu erau expuse riscului de a fi falsificate. Aceasta era și rezolvarea pe care o propunea Banca Națională a României ca fiind cea mai viabilă²⁰. În cele din urmă, Carada estima la un cost de 60 000 de lei achiziționarea, transportul și instalarea la București a întregului angrenaj tehnic necesar imprimării în țară pentru „biletele, cecurile, tratele și altele pentru Bancă”; dar și pentru „timbrelor Statului și acele poștale în foarte bune condițiuni”²¹. Cu toate eforturile sale, un raport al ședinței Consiliului arată că întreg materialul necesar începerii funcționării Băncii, adică registrele, condicile și chiar și timbrelor au trebuit să fie comandate la Paris²².

În data de 24 iulie 1880, în cadrul unei ședințe a Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a României, se acorda lui Eugeniu Carada deplinul sprijin pentru misiunea sa la Paris. Acestuia i s-a recomandat să se încadreze strict în limitele prevăzute de stipulațiile contractelor; și să grăbească, în măsura în care era posibil, finalizarea lucrărilor înainte de termenul limită²³. Într-o scrisoare particulară adresată lui Ion Brătianu, el își exprima totuși dubiile asupra șanselor de a urgenta lucrurile²⁴.

Carada avea să expedieze un nou raport la 15 august 1880, în cuprinsul căruia cerea noi instrucțiuni și se plângea din nou că Banca Franței nu colabora în direcția tipării oricăror bilete de bancă, inclusiv a celor românești. Recomandarea sa era aceea de a se realiza la București imprimarea biletelor, din mai multe considerente. În primul rând, operațiunea respectivă ar fi necesitat mai mult timp în Franța decât în România, atât din cauza formalităților și a procedurilor, cât și a faptului că, la București, ar fi fost coordonată de personalul Băncii, ceea ce ar fi permis urgentarea procedurilor. În plus, fabricarea filigranelor, care se făcea în Franța, dura oricum mai mult; ceea ce, pentru Carada, constituia un motiv în plus de a tipări biletele la București. El estima că, în condiții optime, în luna decembrie a anului 1880, puteau fi emise bilete de 20 de lei²⁵.

Banca îi solicita lui Carada, la 5 septembrie, să includă printre materialele tipografice comandate două serii de cifre, în vederea numerotării biletelor de bancă²⁶. O săptămână mai târziu, Carada notifică BNR că un transport de „acțiuni și titluri nominative formând prima emisiune a Băncii” fusese expediat la Londra, în vederea

²⁰ *Ibidem*, f. 8.

²¹ *Ibidem*, f. 9.

²² Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, vol. I (1880–1914), ediția a III-a, revizuită, București, Editura Oscar Print, 2010, p. 11.

²³ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 420.

²⁴ Carada îi scria lui Ion Brătianu, la 2 august 1880, următoarele: „Lucrarea filigranelor la Banca Franței se urmează, însă, cu toată stăruința mea de toate zilele, mi-ești cu neputință a-i face să iasă din pas și mi-e teamă că lucrarea va merge mult mai încet de cum mi s-a promis la început” (*Eugeniu Carada. Corespondență și mărturii inedite*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Sabina Marițu și Romeo Cîrjan, seria *Restituție*, vol. VII, București, Banca Națională a României, 2013, p. 99).

²⁵ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 19–21.

²⁶ Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 17.

definitivării procesului de fabricare. În cadrul aceleiași scrisori, el insista să i se trimită indicațiile necesare cu privire la gravarea timbrului Băncii plus semnăturile ce urmau a fi imprimate pe acțiuni și bilete²⁷. În Anglia s-a colaborat cu cei de la firma *Bradbury Wilkinson & Co. – Banknote Designers, Engravers & Printers*. Ei au expediat Băncii Naționale a României – așa cum reiese din scrisorile lor și în conformitate cu înțelegerile încheiate cu Eugeniu Carada – un transport de cinci lăzi, conținând 19 000 de acțiuni la purtător și 3 000 de titluri nominative, la 28 septembrie 1880²⁸. Aproximativ o lună mai târziu, la 29 octombrie, englezii notificau din nou partea română asupra expedierii unui nou transport, constând în șapte lăzi cu 28 000 de acțiuni și 4 000 de titluri nominative²⁹.

Potrivit rapoartelor oficiale, Carada mai ducea și o corespondență neoficială cu Ion I. Câmpineanu, căruia i se adresa cu formula „Amice guvernator”³⁰. La sfârșitul lunii septembrie îl informa pe acesta, atât pe cale oficială, cât și particulară, că primise, în sfârșit, semnăturile de imprimat pe bilete³¹. Într-un raport detaliat trimis la 4 octombrie, Carada răspundea unor cerințe ale administrației BNR, care voia detalii cu privire la lucrurile cumpărate sau comandate, perioada aproximativă în care ele vor fi ajuns în țară, cheltuielile efectuate pentru achiziționare, cele de transport și instalare, precum și cele necesare pentru aducerea și întreținerea unui personal specializat. Răspunzând, Carada arăta că suma cheltuielilor efectuate de el până atunci, în numele Băncii, se ridică la 56 128 de franci³².

Tot la data de 4 octombrie 1880, la București, Consiliul Băncii analiza oferta făcută lui Carada la Paris din partea unui anume G. Richard. Cel din urmă se angaja să fabrice pânzele metalice și să tipărească biletele BNR, cu condiția să-i fie înmânate materialele pe care partea română avea să le achiziționeze din Franța. Românii au respins această ofertă, motivând că, din rațiuni economice și de siguranță, se preferă tipărirea biletelor la București, în atelierele Băncii. În schimb, în ceea ce privește fabricarea pânzelor metalice, partea română s-a arătat dispusă la negocieri și a cerut delegatului ei de la Paris să trimită mai multe detalii³³. În ciuda speranțelor pe care și le făceau atât Carada, cât și autoritățile administrative ale BNR, nu au putut fi emise primele bancnote până la sfârșitul anului 1880. Drept urmare, s-a purces la aplicarea unei măsuri pe care o sugerase și negociatorul român, aceea de a pune în circulație biletele ipotecare, însoțite de un supratipar cu titulatura Băncii³⁴.

Aflându-se la începuturile activității sale, Banca Națională a României se confrunta cu dificultăți generate de lipsa personalului calificat. Pentru a atenua această deficiență, Carada a solicitat asistență Băncii Franței, constând în trimiterea la București a unuia dintre funcționarii săi (15 iulie)³⁵. Un răspuns la această cerere a venit la 3 septembrie, când se comunica avizul pozitiv al guvernatorului Băncii Franței. În plus, acesta menționa

²⁷ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 25.

²⁸ *Ibidem*, f. 98–99.

²⁹ *Ibidem*, f. 105–107.

³⁰ *Ibidem*, f. 17.

³¹ *Ibidem*, f. 18.

³² *Ibidem*, f. 20.

³³ Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 18.

³⁴ Constantin C. Oprescu, Octavian Luchian, George Buzdugan, *Monede și bancnote românești*, București, Editura Sport-Turism, 1977, p. 324–329.

³⁵ Cristian Păunescu, *Începuturile Băncii Naționale a României. Date despre activitatea lui Eugeniu Carada la Paris în anul 1880, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 387.

că, în opinia sa, sosirea la București a unui specialist francez ar fi trebuit precedată de venirea la Paris a unui funcționar român, care să studieze mecanismul operațiunilor bancare desfășurate la Banca Franței³⁶. Specialistul francez se numea d'Aupreville și el era apt să plece în capitala României nu mai devreme de luna noiembrie a anului 1880³⁷. În vederea organizării serviciului contabil, BNR l-a trimis pe unul dintre directorii săi la Paris, pentru specializare. El se numea Theodor Ștefănescu, și tot Eugeniu Carada a fost cel care i-a facilitat accesul în Banca Franței. Ștefănescu avea să devină mai târziu unul dintre cei mai importanți și mai apreciați specialiști contabili ai României³⁸.

În paralel, Carada a întreprins o serie de demersuri pentru înzestrarea cu material tehnic și cu personal specializat a Monetăriei Statului, reînființată la 1879. El nu a acționat acum în calitate de trimis al Băncii, ci sub coordonarea lui Brătianu, cu care a întreținut corespondență³⁹. În luna octombrie, BNR încredințează o nouă misiune delegatului său de la Paris, cerându-i să comande tipărirea registrelor, a condicelor și a tuturor imprimatelor necesare funcționării unei bănci la acea perioadă. Delegatul român răspundea că o asemenea operațiune ar fi mai puțin eficientă și mai costisitoare la Paris, întrucât cei de acolo nu cunoșteau nici limba română și nici necesitățile locale⁴⁰. În noiembrie, el expedia la București o colecție întreagă de imprimare utilizate de Banca Franței, pentru a servi drept model⁴¹. Tot în luna noiembrie ajungea în țară, prin intermediul firmei *B. G. Poppovits* din Viena, primul transport de bilete. Acestea au reprezentat și prima emisiune de bilete a Băncii Naționale a României. Fabricarea lor a fost destul de costisitoare, întrucât a necesitat cheltuieli de transport plus servicii de desenare, gravare și fabricare a filigranului⁴².

La sfârșitul anului, Carada se întorcea în țară, unde Ion C. Brătianu îl propunea pentru funcția de director. El nu accepta, iar postul era ocupat de un colaborator de-al său, Anton Carp. La începutul anului 1881 revenea la Paris, unde își relua activitatea. Într-o scrisoare adresată guvernatorului Ion I. Câmpineanu, la 7 februarie, el anunța că reușise să obțină revizuirea deciziei francezilor de a colabora la fabricarea filigranelor doar până la sfârșitul anului 1880; așa că operațiunea continua și în 1881. Totodată, Carada dădea indicații guvernatorului Băncii Naționale cu privire la persoanele și instituțiile franceze care trebuiau contactate în vederea depășirii reticențelor față de noi și a eficientizării colaborării dintre cele două părți⁴³.

În pofida tuturor eforturilor, statul român se confrunta cu serioase probleme financiare. De aceea, la 8 aprilie 1881, se emitea o lege prin care guvernul era autorizat să facă o emisiune de titluri de rentă ce puteau atinge o sumă maximă de 152 000 000 de lei⁴⁴. Responsabilitatea imprimării lor a revenit nou-înființatei Bănci Naționale a României. Guvernul avea să furnizeze hârtia filigranată necesară acestui proces, dar și informațiile cu privire la textul și forma respectivelor titluri. Banca se obliga să returneze 61 140 de bucăți, la maximum două luni de la începerea operațiunii – ceea ce constituia și prima

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 387–388.

³⁸ *Viața și opera lui Eugeniu Carada*, coord. Mugur Isărescu, seria *Restitutio*, vol. III, București, Banca Națională a României, 2003, p. 50.

³⁹ *Corespondență și mărturie...*, p. 103–109.

⁴⁰ Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 25.

⁴¹ *Ibidem*, f. 27.

⁴² Arhiva BNR, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 38.

⁴³ *Ibidem*, f. 232–233.

⁴⁴ Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823–1933*, București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1934, p. 112.

comandă adresată BNR de la înființare⁴⁵. Întrucât întreaga lucrare se desfășura anevoie, la 6 iulie este din nou solicitat concursul lui Eugeniu Carada, invitat să „meargă în Germania și Franța pentru a se face să se confecționeze clișeurile necesare pentru imprimarea titlurilor”⁴⁶. Instrucțiunile pe care cei de la București i le dădeau lui Carada în vederea îndeplinirii însărcinării, departe de a fi precise, îi lăsau o mare libertate de inițiativă, ba chiar îl invitau să identifice el însuși soluții pentru finalizarea operațiunii⁴⁷. După ce a cerut indicații suplimentare, delegatul BNR în capitala Franței și-a exprimat opinia că era cel mai nimerit să se execute la Paris și clișeele recto și cele verso; întrucât se puteau compara unele cu altele și se evita în acest fel posibilitatea unei erori. Aproximativ o lună mai târziu, la data de 13 august 1881, Carada îl informa pe guvernatorul BNR că operațiunea se încheiase și că trimisese *clișeurile* la București⁴⁸.

Carada și-a continuat activitatea la Paris și în anul 1882, încheind un contract cu firma *Papeteries du Marais et de Sainte-Marie*. Conform înțelegerii, firma franceză s-a angajat să furnizeze părții române volumul de hârtie necesar⁴⁹ pentru imprimarea biletelor BNR⁵⁰. Colaborarea aceasta a durat până în 1892. Eugeniu Carada a fost apoi, din nou, solicitat de cei de la București pentru a intermedia realizarea desenului și a gravurii pentru cecurile emise de Banca Națională. În acest sens, el a reluat legătura cu Georges Duval și P. Dujardin, cu care colaborase cu doi ani înainte, în cazul biletelor⁵¹.

Pe parcursul anului 1882, Carada își făcea noi relații în capitala franceză, cu specialiști în diverse domenii, pe care îi coopta mai târziu în alte proiecte românești. De exemplu, atunci i-a cunoscut pe arhitecții Albert Galleron și Cassien Bernard, cei care întocmeau planul palatului Băncii Naționale: în primii ani, BNR și-a desfășurat activitatea în cadrul clădirii Creditului Funciar, nepotrivită pentru a fi sediul unei bănci centrale⁵². Spre a ridica un nou sediu, Banca și-a îndreptat atenția asupra Hanului Șerban-Vodă, achiziționându-l contra sumei de 800 000 de lei. În iunie 1882, ajungea la București proiectul viitorului palat, pe care conducerea Băncii îl supunea unei atente analize din partea unei comisii de specialiști. Ei trebuiau să confirme dacă planul trimis de arhitecții francezi corespundea „exigențelor unei bănci, atât din punctul de vedere al siguranței și comodității, cât și al esteticii”⁵³.

Evaluatorii planului francez au dat un aviz pozitiv, astfel încât se putea trece la pregătirea fazei de construcție. Acest proces a început în toamna anului 1883, moment în care Eugeniu Carada, aflat deja în țară, acceptase totuși funcția de director al Băncii. Din această calitate, el a propus ca ridicarea edificiului să se facă sub conducerea unui arhitect român⁵⁴ și sub directa supraveghere a administrației Băncii. El însuși a urmărit desfășurarea lucrărilor, începute în 1884 și finalizate în 1890⁵⁵.

⁴⁵ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 27, f. 75.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 90–91.

⁴⁷ „Consiliul admite asemenea a se da instrucțiuni Dlui Carada să caute a simplifica cât mai mult proiectul făcut de Dl pictor Grigorescu astfel încât să permită a lucra mai repede, și la trebuință să meargă chiar până la a renunța la acel model” (*ibidem*).

⁴⁸ *Idem*, fond Secretariat, dosar 1/1880, f. 147.

⁴⁹ Era vorba despre următoarele cantități: 900 000 de bucăți pentru bancnota de 20 de lei, 300 000 de bucăți pentru cea de 100 de lei și 26 000 de bucăți pentru cea de 1 000 de lei (Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 60).

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Viața și opera lui Eugeniu...*, p. 57.

⁵² Cristian Păunescu, M. Ștefan, *Legendele Bătrânei doamne*, în *MI*, anul XXIX, nr. 10, octombrie 1995, p. 35.

⁵³ Arhiva BNR, fond Procesele-verbale ale Consiliului de administrație, dosar 27, f. 175.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

După cum spuneam, Carada a acceptat să devină director al BNR din anul 1883, păstrându-și funcția până la moarte, în 1910. De regulă, cei care au scris despre activitatea lui în cadrul Băncii Naționale au făcut-o în mod elogios, atribuindu-i merite reale, dar și altele pe care nu știm sigur dacă le-a avut. În cadrul acestei optici, el nu era doar director, ci „sufletul instituției”⁵⁶ și chiar inițiator al legii de înființare⁵⁷. Ipoteza nu poate fi confirmată până când nu vom dispune de evidențe documentare. În orice caz, respectivul text de lege oferă o perspectivă interesantă asupra importanței acordate nou-createi instituții. Se stipula, în mod expres, că atât guvernatorul, cât și directorii și cenzorii trebuiau să fie români. O la fel de mare grijă s-a investit în reglementarea unui control destul de atent asupra activității Băncii, exercitat de către Guvern⁵⁸. Această poziție, ce reflectă o doză consistentă de prudență, trebuie înțeleasă în contextul anterioarelor tentative de creare a unor instituții bancare pe teritoriul nostru. Până la 1880, au mai existat în spațiul românesc câteva stabilimente ce funcționau ca instituții de credit. Desigur, ele erau apanajul unor cetățeni străini, care dețineau capital și care căutau – în mod evident – profitul. Așadar, proiectul unei bănci naționale nu era întru totul nou; era pus în discuție de Ion Brătianu încă din 1861, în ideea că o asemenea instituție ar preveni crizele financiare. Tot el afirma, în 1877:

Noi trebuie să facem o bancă și rău am făcut de n-am înființat-o fiindcă nu eram destul de familiarizați cu aceste idei și nu puteam să înțelegem folosul instituției de bancă. Eu am zis la 1860 și la 1868 tuturor capitaliștilor de atunci: astăzi nu simțiți trebuința și de aceea nu faceți nici o bancă, dar o să vină vremea ca să o simțiți. Să constituim o bancă de circulațiune, ca să devină rezervor pentru timpurile grele, cari o să vină⁵⁹?

Întorcându-ne mai departe în timp, ne amintim că inițiative (care nu au fost puse în practică) mai timpurii au avut Mihail Sturdza (1849) și Barbu Catargiu (1860)⁶⁰. Însă, primele înfăptuiri concrete au aparținut unor particulari străini: un anume german Nuland, care a înființat Banca Moldovei în 1856⁶¹, falimentând foarte repede; apoi Adolf Hertz și Jacques Löbel, care au înființat, în 1865, Banca României⁶². Aceasta avea să reziste ca bancă particulară, însă, odată cu schimbarea de la 1866, guvernul i-a retras privilegiile. De notat este că, prin stipulațiile inițiale, guvernul nu dispunea de drept de control și nici nu lua parte la beneficii⁶³. Un alt proiect de lege depus de P. Mavrogheni în 1874, pentru înființarea unei bănci de scont și circulație, care prevedea doar participarea particularilor, nu și a statului, nu a trecut votul Parlamentului.

Totuși, până la Războiul de Independență, deși statul român era nevoit să apeleze la sprijinul parizian pentru a face emisiuni financiare⁶⁴, s-a simțit mai mult necesitatea

⁵⁶ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. II (1885–1900), București, Editura Ziarului „Universul”, 1928, p. 99.

⁵⁷ De exemplu, Mihail Gr. Romașcanu, *op. cit.*, p. 149; George Virgil Stoenescu, *La început a fost Carada*, București, Banca Națională a României, 2005, p. 26; Cristian Păunescu, *Un părinte al Bătrânei doamne*, în *MI*, an XXIX, nr. 11, noiembrie 1995, p. 35. Cel mai probabil, toți au preluat informația de la Mariu Theodorian-Carada, *op. cit.*, p. 147.

⁵⁸ *Banca Națională a României. Legi, statute*, p. 105–107.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁶⁰ Traian Mihaiu, *Politica monetară și a băncilor României*, vol. I, București, 1907, p. 92.

⁶¹ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 12.

⁶² *Ibidem*, p. 13–15.

⁶³ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁴ Biblioteca Națională a României, fond Brătianu, dosar 678, cota LVI/8, f. 110–111.

unei „bănci funciare” decât a unei „bănci de emisiune”. În 1873, a fost creat Creditul Funciar Român: cea mai importantă etapă preliminară a Băncii, cu „rezultate mulțumitoare”. Mai mult, Creditul Funciar s-a făcut ca urmare a eforturilor autohtone: „Simțul realităților dublate de un puternic sentiment patriotic îndemna pe toți acești patrioți să nu dea însă ajutorului financiar străin, prezentat în majoritatea cazurilor de samsari internaționali, nici un fel de crezare”⁶⁵.

Proiectul din 1880 a reușit și pentru că venea în întâmpinarea unor dificultăți mari de ordin economic. Statul român se confrunta cu lipsa mijloacelor financiare și, pe de altă parte, cu haosul generat de introducerea în țară a 40 de milioane în ruble rusești de argint, pentru necesitățile armatei țariste. S-a produs astfel o devalorizare a argintului și un exod al aurului⁶⁶, ceea ce a pus guvernul român într-o foarte delicată situație, implicat în postura de a căuta soluții.

Experiențele preliminare au arătat deci necesitatea exercitării unui control din partea statului în activitatea institutului național de emisiune monetară. De aceea, Guvernul urmărea cu atenție ce se întâmpla la Bancă; bunăoară, factorii decidenți trebuiau să fie români și se impunea o limită maximă de voturi, indiferent de numărul de acțiuni deținute. Transpare intenția vădită a statului de a-și asigura un control deplin asupra emisiunilor financiare. Acest tip de atitudine pare, până la urmă, firesc, mai ales din perspectiva pe care o avem astăzi; însă, în perioada respectivă existau dispute. Mai multe personalități politice înclinau atunci să lase acest tip de activitate în seama particularilor sau chiar considerau că încă nu sosise momentul pentru înființarea unei Bănci Naționale. Însuși Theodor Rosetti, cel care avea să-și pună câțiva ani mai târziu serviciile în slujba Băncii, în calitate de guvernator, obiecta în felul următor:

Orice instituție creiată înaintea timpului și pentru care nu există elementele necesare ale vieții sale economice într-o țară poate deveni foarte ușor periculoasă pentru dezvoltarea ulterioară a economiei naționale. Nu cred că timpul să fie oportun pentru introducerea la noi a acestei instituții atât de delicate, atât de provocantă cum este banca⁶⁷.

Argumentul nu era lipsit de bază. Comerțul și industria erau în stadii incipiente, circulația capitalului financiar nu era dezvoltată. La fel stăteau lucrurile și în dezbaterile cu privire la caracterul de stat sau particular al Băncii. Se afirma că o bancă de stat putea fi angajată ca instrument în slujba unui partid sau a altuia. Pe de altă parte, riscuri existau și în ceea ce-i privea pe particularii care urmăreau obiective personale. Ion I. Câmpineanu, ministru de Finanțe, descria poziția guvernului liberal în felul următor:

Suntem de ideea că nici străinii, nici societățile nu pot să facă trebile țării, astfel precum ar face chiar Statul. Dacă veți lua întreaga idee ce a predominat în guvernul liberal, de când e la putere, ați vedea că el a căutat, în toate modurile și ocaziunile, a se emancipa cât se poate mai mult de emancipațiunea străină; administratorii străini nu vin la noi decât atunci când văd puțința și siguranța unui câștig pentru dâșii, iar nicidecum pentru noi⁶⁸.

Deși se invocau exemple din străinătate, adepții înființării unei bănci le treceau cu vederea când era cazul. De exemplu, majoritatea băncilor de emisiune din lume de atunci erau particulare⁶⁹, ceea ce la noi se evita.

⁶⁵ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 19.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁶⁷ *MOF*, nr. 48, 28 februarie 1880, p. 2067.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 1279.

⁶⁹ Gheorghe Birău, *Gorjul Bancar*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Oscar Print, 2010, p. 25.

Reale păreau și riscurile ca un partid să folosească instituția în scopuri politice, iar pe de altă parte se contura sumbra posibilitate ca, în administrarea unor particulari, Banca să nu țină cont de necesitățile publice, să perceapă dobânzi prea mari, să provoace inflație. S-a ajuns în cele din urmă la o soluție de mijloc, așa cum a propus și I. C. Brătianu⁷⁰: și anume, un regim mixt, de colaborare între Stat și capitalurile particulare. Însă, așa cum am arătat, guvernul supraveghea îndeaproape activitatea Băncii, străinii neavând acces la funcții în administrație. În anii următori, o parte din suspiciuni s-au perpetuat. De exemplu, conservatorii acuzau faptul că Banca ar fi fost un fief liberal, iar Eugeniu Carada – inspiratorul acțiunilor de culise, fie reale, fie imaginare, finanțate din mașinațiuni financiare la BNR. În lumina acestor observații, crearea Băncii Naționale a României nu pare opera unui individ. Ea este mai degrabă rezultatul unui cumul de strădanii mai vechi și al împrejurărilor economice și politice. Într-adevăr, Eugeniu Carada este cel care a redactat textul legii: la Biblioteca Națională a României, într-un dosar din *Fondul Brătianu*, se află ciorna unui proiect de lege care, deși nu este semnat, pare a fi conceput de Carada; întrucât scrisul este aproape identic cu cel din alte documente și scrisori pe care le-a redactat. Pe de altă parte, paternitatea ideii îi poate fi atribuită la fel de ușor lui I. C. Brătianu. Cert este că Eugeniu Carada a aderat la idee. Sigur este și faptul că întreaga dezbateră din jurul creării unui atare organism a avut mulți adepți și într-o tabără și în cealaltă. Iar argumentele și opiniile părților au fost în mare măsură pertinente; și nu trebuie nici validate și nici invalidate astăzi, indiferent care ar fi fost ele.

Cealaltă importantă contribuție a lui Carada la fondarea Băncii a fost în calitate de delegat la Paris. Am descris într-o oarecare măsură acțiunile lui acolo. Considerăm însă că ar fi util să acordăm puțină atenție găsirii unui răspuns la întrebarea: de ce Carada? Și acest răspuns trebuie să ia în calcul mai multe componente: Carada era colaborator de încredere al lui I. C. Brătianu, beneficia deja de experiență în tipărirea biletelor ipotecare și avea o serie de relații în Europa, în special în Paris.

Aici se poate specula mult cu privire la natura acestor raporturi, ceea ce nu vom face, însă puține lucruri sunt verificabile prin scrisorile vremii. Eugeniu Carada își construise prietenii nu doar în Franța, ci și în mișcările subversive din Europa. El nu a reprezentat BNR la Paris din cauza înclinațiilor sale conspirative (de altfel, era plictisit de însărcinările din partea Băncii⁷¹), dar cu siguranță, ca urmare a relațiilor sale în Europa.

Dacă Eugeniu Carada este cel care a conceput într-adevăr textul de lege (și cel mai probabil este), dispunem acum de o imagine ceva mai clară despre gândirea lui economică și politică. Este interesant de urmărit și cum a decurs în timp, în diverse medii istoriografice, percepția asupra paternității BNR. Ne-am exprimat deja părerea pe care ne-am construit-o: atât ideea înființării unei Bănci, cât și eforturile practice s-au conturat în timp și au beneficiat de contribuția a multe și varii personaje. Studiile și biografiile ce l-au avut în atenție pe Eugeniu Carada aderă la convingerea că el a avut rolul cel mai însemnat. O percepție asemănătoare construiesc și simpozioanele BNR de astăzi. În schimb, nu la fel socotesc istoricii timpurii ai Băncii, cum ar fi Traian Mihaiu și Victor Slăvescu, care îl văd și ei tot pe Brătianu⁷² drept principal promotor al ideii de Bancă. Suntem nevoiți să acceptăm că există lucruri care scapă unei explicații precise, cu atât mai puțin definitive. Dar suntem de părere că beneficii pentru textul istoric pot surveni și în urma formulării unor dileme ori ipoteze.

⁷⁰ *MOF*, nr. 48, 28 februarie 1880, p. 1287.

⁷¹ Sabina Marișiu, *Eugeniu Carada la Paris (1880–1882)*, în *MI*, an XXXIX, nr. 4, aprilie 2005, p. 13.

⁷² Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 9.

Eugeniu Carada a fost un personaj specific epocii sale, prototip al liberalului radical. Animat de idealuri nobile și uneori contradictorii, a înțeles să contribuie la organizarea și consolidarea României în acord cu propriile convingeri. Dar el nu a constituit o voce singulară și nu a desfășurat nici o activitate izolată. Putem aprecia măsura acțiunilor sale, dar trebuie să notăm că ele au făcut parte dintr-un efort colectiv. Pe de altă parte, există traiectorii individuale, unice, care particularizează rolul/influența unui personaj într-un context istoric și care merită descoperite și explorate. Costin Murgescu și Nicolae Iorga au făcut referiri foarte inspirate la adresa lui Eugeniu Carada și de aceea le vom reda: „[...] s-ar putea spune că Eugeniu Carada și-a dorit și a meritat uitarea posterității. Dar în suferință se află posteritatea și nu Carada”⁷³; „A-l privi însă ca o personalitate pe acest «invizibil» și mut, veșnic «ocult», al liberalilor, ar fi o mare greșeală. Carada era și mai puțin și mai mult decât atâta”⁷⁴.

EUGENIU CARADA IN PARIS (1880–1882)

(Summary)

Keywords: Eugeniu Carada, Liberal Party, National Bank, Paris, banknotes.

There are people who, through the force of their personality, managed to summarize their era. This is why exploring an individual destiny becomes – for a historian – an incursion in the past, a method of acknowledging the spirit of a period, the aspirations and obsessions animating it. By studying a character, the researcher examines a historical time in order to unravel its significations and to get a better insight into its meanings.

Creating a National Bank was another reform, a step on the path of the modernisation of the country. Why was Carada the one to take care of it? Why did he see it as his duty? Trying to answer such questions, we may be able to understand our past a little better.

⁷³ Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 171.

⁷⁴ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. 1–2, București, 2009, p. 263.